

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΧΑΤΖΗΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΑΡΧΩΝ ΜΑΪΣΤΩΡ Μ.Χ.Ε.
ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ

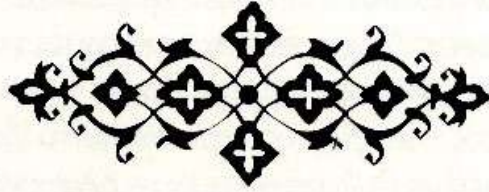
ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ

ΤΡΙΩΔΙΟΥ-ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΥ

Περιέχον

Τὰ Δοξαστικά Ἑσπερινῶν καὶ Ὁρθρῶν
τῶν Κυριακῶν καὶ ἑορτῶν τῆς περιόδου
Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου

ΚΑΛΥΜΝΟΣ 2019

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τον Γεώργιο Χατζηθεοδώρου τον γνώρισα βιβλιογραφικώς πολύ πριν τον συναντήσω και προσωπικώς. Πληθμονή εξαιρετικά σημαντικών δημοσιευμάτων του με συντρόφευαν νυχθημερόν, ήδη από της νηπιακής επιστημονικής ηλικίας μου, απαιτώντας την άμεση προσοχή και το συνεχές ενδιαφέρον μου: μνημονευτέα, πρωτίστως, βασικά επιστημονικά βυζαντινομουσικολογικά *instrumenta studiorum*, που ήδη από την δεκαετία του 1970 μας παρέσχε, όπως η τρίτη έκδοση του Μεγάλου Θεωρητικού της Βυζαντινής Μουσικής του Χρυσάνθου (εκδόσεις Κ. Σπανός, Αθήνα 1976-7), με εκτεταμένη ενδιαφέρουσα εισαγωγή του ίδιου, αλλά και οι επιμελημένες και επίσης προλογισμένες από τον ίδιο επανεκδόσεις ή και πρώτες εκδόσεις έργων του περιώνυμου Κωνσταντίνου Ψάχου, όπως «Η Παρασημαντική της Βυζαντινής Μουσικής» (εκδόσεις Διώνυσος, Αθήνα 1978) και «Το Οκτάηχον Σύστημα της Βυζαντινής Μουσικής» (εκδόσεις Μιχ. Πολυχρονιάκης, Νεάπολις Κρήτης 1978): ειδικότερα, η ενασχόλησή του με την (ερευνητικά απροσπέλαστη τότε) θρυλική συλλογή του Κ. Α. Ψάχου, τις ακριβείς διαστάσεις και την πραγματική σημασία της οποίας είχε, ήδη από του έτους 1976, επισημάνει στο υπό τον τίτλο «Μια πολύτιμη μουσική βιβλιοθήκη», δημοσίευσμά του στο περιοδικό Βιβλιοφιλία (1:5-6) και πλέον πρόσφατα στην υπό τον τίτλο «Πρώτη προσέγγιση στη βιβλιοθήκη του Κ. Α. Ψάχου (ιστορικό) και τα εξ αυτής προκύψαντα αρχικά οφέλη» ανακοίνωσή του στην Ημερίδα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών «Κωνσταντίνος Ψάχος: ο Μουσικός, ο Λόγιος» (Αθήνα 2013:217-50), είχε έκτοτε διεγείρει το ενδιαφέρον συνόλου του ομίλου των βυζαντινομουσικολόγων, με αδιαμφισβήτητο αποκορύφωμα την προτασσόμενη (σσ. ια' -νζ') στην Παρασημαντική, πληρέστερη και εγκυρότερη ως τότε (1978), μελέτη του για τη «ζωή και το έργο του Κωνσταντίνου Αλεξάνδρου Ψάχου»: τέλος, το προσφάτως ολοκληρωθέν, κολοσσιαίων διαστάσεων, δίτομο έργο του Βιβλιογραφία της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής (1820-1999), ένα εγχείρημα καταλογογράφησης, αποδελτίωσης και σχολιασμού των εντύπων μουσικών βιβλίων στο οποίο ολοπρόθυμα επιδόθηκε κατά τα τελευταία είκοσι τουλάχιστον χρόνια [περίοδος Α' (1820-99), Θεσσαλονίκη 1998 και περίοδος Β' (1900-99), Νεάπολις Κρήτης 2018], ένα έργο όπου περιγράφονται αναλυτικά

πάνω από 1700 μουσικά έντυπα κυκλοφορηθέντα σε χρονικό διάστημα εκατόν ογδόντα χρόνων, κατεσφράγισε την επιστημονική προσφορά του, ιδίως στο πεδίο της ιστορίας της λεγόμενης μουσικής τυπογραφίας, ένα γνωστικό πεδίο ως αδιαφιλονίκητος «εισηγητής» του οποίου ο ίδιος αναγνωρίζεται πλέον στην ελληνική και διεθνή βυζαντινομουσικολογική κοινότητα.

Τότε, μου φαινόταν, ως ένας τρανός συνταξιδιώτης στις οδούς του Ονείρου, ένας άριστος εξισορροπιστής στην μεταξύ Τέχνης και Επιστήμης διελκυστίνδα, ένας μανικός εραστής της Βυζαντινής Μουσικολογίας και της Ψαλτικής Τέχνης. Πολύ αργότερα, όταν επιτέλους τον συνάντησα και προσωπικώς, συνειδητοποίησα ότι πρόκειται για ένα μεθοδικότατο εναρμονιστή προφορικότητας και εγγραμματοσύνης, ένα όντως καλλιτέχνη. Ένας καλλιτέχνης. Ένας διάκονος της Τέχνης. Τί είναι όμως Τέχνη; υπαρκτικό το ερώτημα και ως εκ τούτου δυσκολο-απάντητο· το εγχείρημα, πάντως, προσέγγισης και κατανόησής του ψαύει, πιστεύω, σπανίως νυττόμενες χορδές της μουσικής οντολογίας· ταυτόχρονα δε και της καλλιτεχνικής υπόστασης του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου.

Ευτυχώς, πριν από δέκα περίπου χρόνια, ο ζωγράφος Δημήτρης Μυταράς αποπειράθηκε παρόμοια ανίχνευση των ορίων της Τέχνης· μεταξύ άλλων, έγραψε¹:

«Η τέχνη μοιάζει με κοινωνικό φαινόμενο, αλλά στην ουσία είναι ένα σχεδόν φυσικό φαινόμενο. Δεν καταγράφει την ιστορία ούτε κάνει ιστορία, ούτε προηγείται της εποχής της ούτε την ακολουθεί.

«Η τέχνη είναι ο έρωτας, με την πλατύτερη σημασία της λέξης, είναι η έκφραση και το ξεχείλισμα μιας πληρότητας. Δεν υπακούει σε θεωρίες, τις οποίες διαψεύδει μονίμως, έχει δική της λογική και δεν ερμηνεύεται με λόγια.

«Η τέχνη δεν είναι μαχητική ή ήρεμη, αλλά είναι σαν τον άνεμο, που άλλοτε είναι άγριος και δυνατός και άλλοτε γαλήνιος.

«Η τέχνη δεν μορφώνει αλλά κάνει κάτι περισσότερο, σε συνδέει με το μυστήριο της ύπαρξης. Δεν αποδίδει δικαιοσύνη, είναι πέρα απ' αυτή. Η τέχνη δεν στρατεύεται αλλά ανήκει στους αθώους.

«Η τέχνη δεν ερμηνεύεται. Τίποτε απολύτως δεν την ερμηνεύει. Η τέχνη ερμηνεύεται μόνο με τέχνη, όπως ο πιανίστας ερμηνεύει τη μουσική σύνθεση. Η τέχνη δεν προσοδεύει ποτέ, μην τη συγχέουμε με την επιστήμη, απλώς αλλάζει πρόσωπα και τρόπους, για να πει κάθε φορά τα ίδια πράγματα. Η τέχνη είναι κάτι πολύ απλό και ο καλλιτέχνης ένας σοφός.

1. Δημήτρης Μυταράς, Η γλώσσα της Τέχνης, εκδόσεις Ιδρύματος Ευγενίδου, Αθήνα 2012, σ. 10.

»Το μήνυμα του έργου τέχνης είναι πάντα ποιητικό. Δεν είναι υποχρεωτικό να αισθάνεστε και να αγαπάτε την τέχνη. Απλώς είναι ένα προνόμιο. Αλλά τι προνόμιο!«.

Με τις παραπάνω σκέψεις, χαραγμένες με χρωστήρα του Λόγου στηρήρο, σκιαγραφούνται ήδη, θαρρώ, ικανά αδρά χαρακτηριστικά του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου. Αναμφίβολα, το έργο που ως σήμερα μάς έχει παραδώσει είναι ευρύ και εκτεταμένο και ποικίλο και πολυσχιδές. Δεν είναι τώρα εδώ η αρμόδια στιγμή, ούτε έφθασε ακόμη ο κατάλληλος καιρός, για μιαν σφαιρικότερη και συστηματικότερη και συνολικότερη αποτίμησή του. Αλλωστε, ο ίδιος παράμενει ακμαίος και θαλερός και δραστήριος και χαλκέντερος, και αναμφίβολα πολλά έχει ακόμη να μας κληροδοτήσει.

Ένα από αυτά τα αναμενόμενα πονήματά του είναι και το ανά χείρας Δοξαστάριον Τριωδίου-Πεντηκοσταρίου, περιέχον τα δοξαστικά εσπερινού και όρθρου των Κυριακών και εορτών της περιόδου Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου. Η μελέτη (πολύ δε περισσότερο η ερμηνεία) των καταγεγραμμένων σ' αυτό μελωδιών, προϊόντων της από δωδεκανησιακή θαλασσινή αύρα διαποτισμένης μουσικής φαντασίας του μελοποιού, αποδεικνύεται διαδικασία τερπνά γοητευτική, μια διαδικασία αναμφίβολης ψαλτικής ωφέλειας. Ξεχωρίζω εδώ, προς χάριν των εντευξομένων φιλομούσων, ορισμένες ενδιαφέρουσες (και πρωτότυπες) μελικές θέσεις:

* χρωματικές και διατονικές τροπικές εναλλαγές, διαδοχικά αναπτυσσόμενες σε τρεις τόπους φωνής, στην αρχή του δοξαστικού των εσπεριών της Κυριακής του Ασώτου:

(Ω) πο ο σω ω ων α γα α θω ω ων α α
α α θλι ε ι ι ος ε μα αυ το ον ε στε ε
ε ρη σα ω ποι ας βα α α σι ι ι λει λει ει
α ας ε ξε ε πε ε ε ε σα ο τα λαι αι
πω ρο ος ε ε ε γω

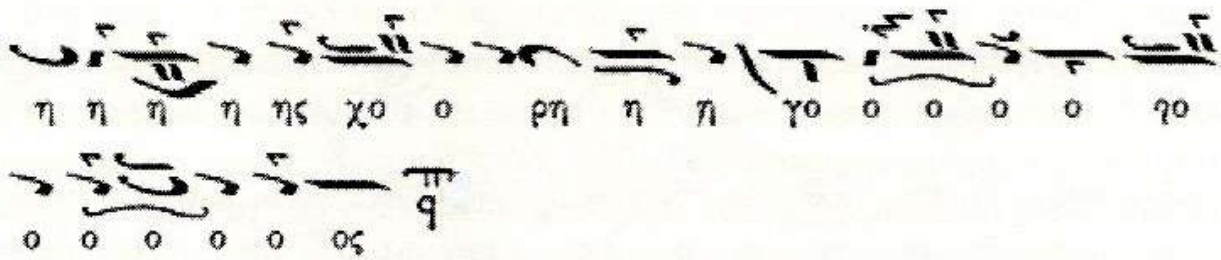
* εμφαντική διατονική παρεμβολή σε χρωματικό διαστηματικό περιβάλλον, με αφορμή την ευθεία προς το θείο αναφορά του υμνογραφικού κειμένου [: Κύριε], εκτεινόμενη σε εύρος οκταχόρδου, με ενδιαφέρουσα δε ομολογη συνέχεια και κατάληξη, ενδιάμεσα και στο τέλος του δοξαστικού των αίνων της Κυριακής της Τυρινής:

Κυ υ υ υ υ υ ρι ι ι ιε Κυ υ ρι ι
ε ε κ δι αυ τη ης α α ξι ω σον και η η μας
προ σκυ νη ησαι αι σου τα α πα α α α α θη
και την α γι ι ι ι ηι ι ι ι ι α αν
σου Α να α α α α α α α α α α λε α να
α α στα α σιν ω ω ως φι λα α αν θρω ω
ω ω προς

ανάλογη της παραπάνω μελοποιητική τακτική εντοπίζεται, αίφνης, και στο δοξαστικό των αίνων της Κυριακής των Βαΐων:

Κυ υ υ υ υ υ ρι ε κ που ου θε ε
ε ε ε λεις ε τοι μα α σω ω με ε εν σοι οι
φα γει εν το ο ο Πα α α α σ σχα

η τελευταία θέση παραδίδεται (πάλι) και σε «συντομότερη» εκδοχή, κατά μίαν όντως ενδιαφέρουσα συνθετική πρακτική:

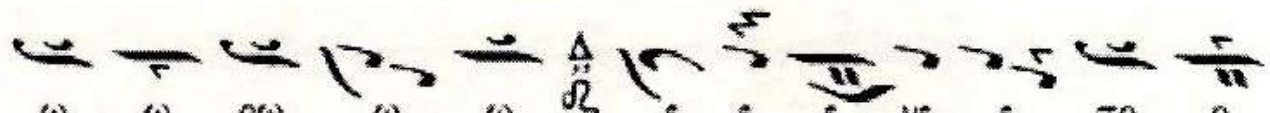

Τέλος, για μίαν ολιστική θεώρηση της δομής και της πορείας της σκέψης του μελοποιού παραπέμπω, ενδεικτικά, στο δοξαστικό των αίνων της Κυριακής του Παραλύτου²:

Ἦχος $\lambda\delta\zeta\eta$

Κυ υ υ ρι ι ι ι με Κυ υ ρι ε
τον πα ρα α α α α λυ υ υ υ υ υ τον
ον ουχ η κο λυ υμ βη η η η θρα ε θε ε ε
ρα α α α α α πε ε ευ σε εν αλλ ο σο ος
λο ο ο γο ος α νε ε και αι αι αι αι αι νι ι ι
α νε και αι νι σε και ου ου δε ε ε ε
η η πο λυ υ χρο ο ο νι ο ος α α αυ τω ω

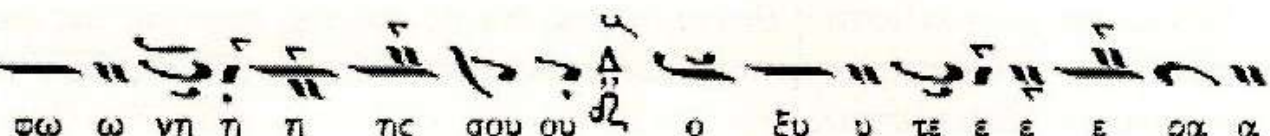
2. Αξιοσημείωτα είναι εδώ τα εξής: η τυπική αρχική θέση [επί της λέξης Κύριε], με μελική αναδίπλωση του ποιητικού κειμένου (μια ιδιαίτερα εκτεταμένη στο σύνολο του παρόντος πονήματος συνθετική επιλογή του μελοποιού· βλ. αίφνης την ίδια τακτική και στις λέξεις ἀνεκαίνισεν, αὐτῷ, ἐβάστασεν, ἀλλά και στη φράση και τὸ δυσβάστακτον του ίδιου δοξαστικού), οι εκφραστικές πτώσεις στις λέξεις τὸν παράλυτον (διατονικά) και ἀπέρριψεν (χρωματικά) και οι ευρηματικές μελικές αναπτύξεις αφενός μεν στη λέξη νόσος (χρωματικά), όπου εξίσου ενδιαφέρονσα είναι και η επαναφορά του μέλους, στην επί του ποιητικού κειμένου ὅτι τῆς φωνῆς σου συνέχεια του δοξαστικού, αφετέρου δε στη λέξη βάρος (διατονικά).

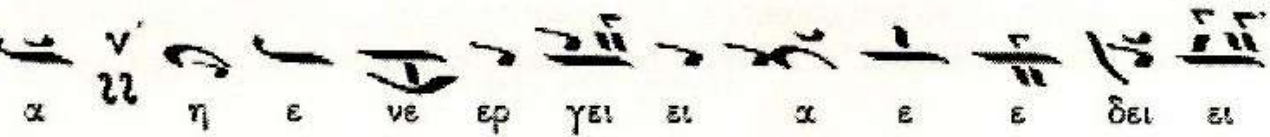
 ω ω ηω ω ω Δ ε ε ε νε ε πο ο

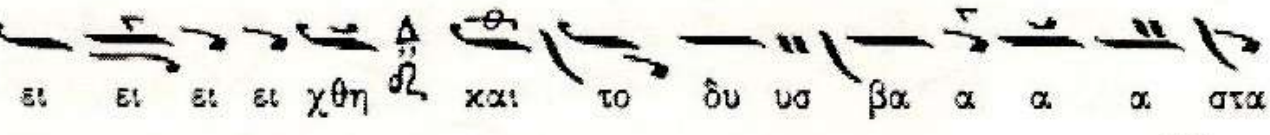
 ο ο δι σε νο ο ο ο σο ος ο τι της

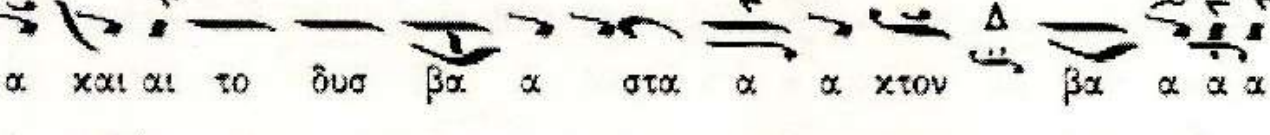
 φω ω νη η η ης σου ου Δ ο ξυ υ τε ε ε ε ρα α

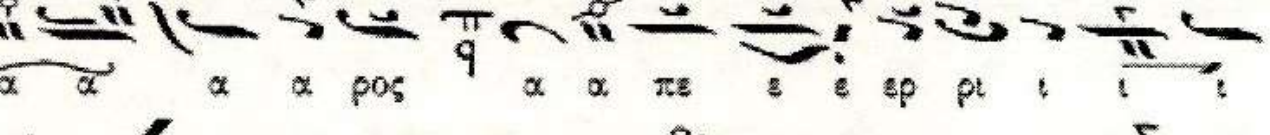
 α η ε νε ερ χει ει α ε ε δει ει

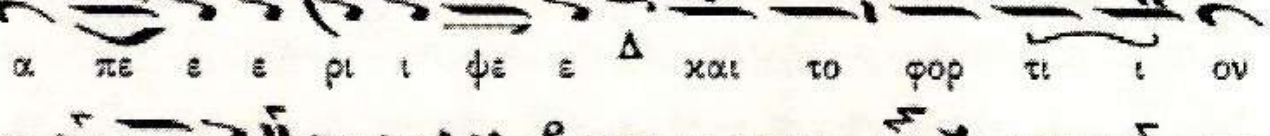
 ει ει ει ει χθη Δ και το δυ υσ βα α α α στα

 α και αι το δυσ βα α στα α α κτον βα α α α

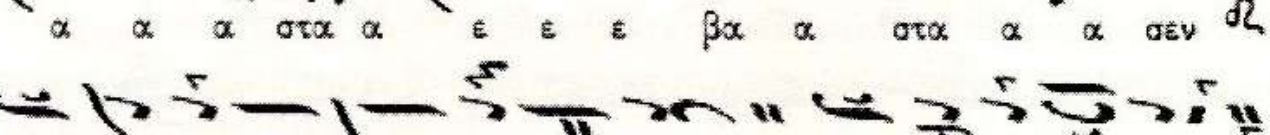
 α α α α ρος α α πε ε ε ερ ρι ι ι ι

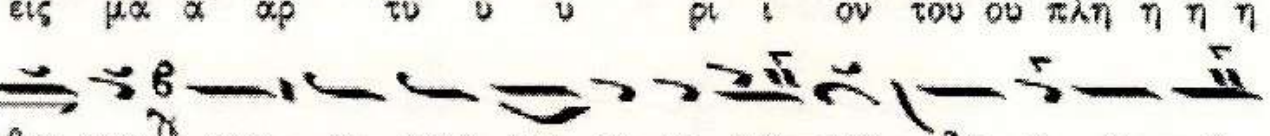
 α πε ε ε ρι ι φε ε Δ και το φορ τι ι ον

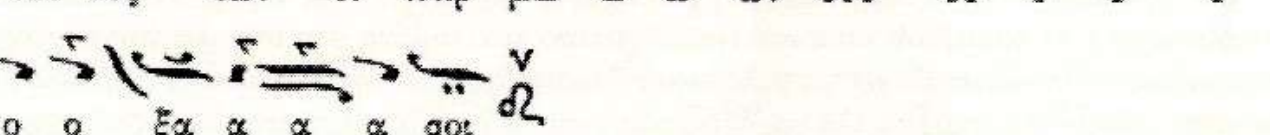
 η ης κλι ι ι ι νης θ κ ε ε βα α α α α α

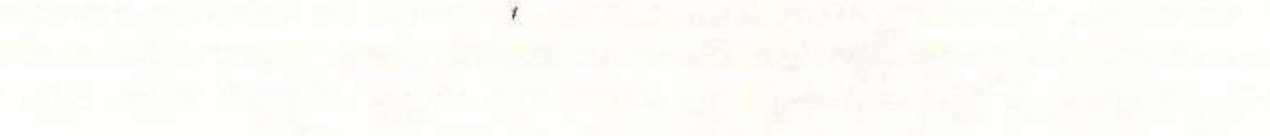
 α α α στα α ε ε ε βα α στα α α σεν Δ

 εις μα α αρ τυ υ υ ρι ι ον του ου πλη η η η

 θου ους των οι κτη μω ω ω ω ν σου δο ο ο ο

 ο ο ξα α α α σοι

Δικαίως τα παραπάνω διερευνώνται συστηματικώς, αναζητούμενα ενίοτε και μανικώς· διότι ενδιαμέσως των γραφίδι διατυπωμένων και τύποις εκδεδομένων λανθάνει και η «φωνή» κάθε εξεταζόμενου ή αναγιγνωσκόμενου έργου· αναμφίβολα, κάθε βιβλίο οιονεί μιλάει αρθρώνοντας διδαχή λυσιτελή και πολύτιμη· ιδιαίτερα όμως τα μουσικά βιβλία, εκείνα τα βιβλία όπου με οποιονδήποτε τρόπο και μέσο καταγράφεται και από τυπώνεται και εγκιβωτίζεται μουσική, εκείνα τα βιβλία όχι απλά έχουν «φωνή» και μιλάνε, αλλ' έχουν χάρισμα φωνητικό θεσπέσιο και τραγουδάνε τραγούδια, μαζί και το τραγούδι της ψυχής του πονήσαντος καλλιτέχνη· και αυτός είναι ο ήχος που αποπειρώμαι να ενωτισθώ, διότι εκεί λανθάνει και η «φωνή» του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου· «φωνή» λαμπερή και ευρεία· «φωνή» στιβαρή και σθεναρή· «φωνή» με διατονικές και χρωματικές και εναρμόνιες αποχρώσεις· η «φωνή», «ἦν ἐπήραν οἱ ποταμοί, αἶρομένην εἰς τὰς ἐπιτρίψεις αὐτῶν» (Ψαλμ. 92,3)· η «φωνή», «ἢ ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν πολλῶν» (Ψαλμ. 92,4^α)· η «φωνή», η συμπυκνώνουσα τη λανθάνουσα «μουσική ρητορική» του συνόλου του έργου του.

Απηχήματα αυτής της νοῖ κεκρυμμένης και ήδη τύποις αποκεκαλυμμένης «φωνής» του ενωτιζόμεσθε, ευήχως και καθαρώς, διεξερχόμενοι τις σελίδες και του ανά χείρας μουσικού πονήματος του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου· πέποιθα δε ότι, επί μακρὰ ἀκόμη σειρά ετών, Κύριος ο Θεός, «δώση τῇ φωνῇ αὐτοῦ, φωνὴν δυνάμεως» (Ψαλμ. 67,34β).

Ο υποφαινόμενος δεν θα μπορούσε να υπογράψει διαφορετικά το παρόν προλογικό σημείωμα, παρά μόνον «γεγονυία τῇ φωνῇ» επιψάλλων, προς χάριν του Καλυμνίου μελοποιού, την ἀκόλουθη αρμόδια και προσήκουσα προσφώνηση ἀπό το δοξαστικό των αποστίχων της εορτής του αγίου Σάββα του εν Καλύμνω:

και αι αι αι αι αι ρε ε η

Κα λυ υ υ υ μνου το ο ο κα α α α α αυ

χη η μα η